

УДК 343.13:343.296(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.22>

Влада Олександрівна Гусева,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ;
навчально-науковий інститут № 1,
кафедра криміналістики та судової експертології (завідувач);

 <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>,
e-mail: v.guseva989@ukr.net;

Микола Миколайович Коломойцев,

кандидат юридичних наук,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України (докторант);

 <https://orcid.org/0009-0005-8957-5509>,
e-mail: kolomoitsev.mykola@ukr.net

**ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті сформульовано визначення поняття «техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні», під яким запропоновано розуміти систему правових, організаційних, науково-технічних положень і прикладних заходів щодо розроблення, впровадження та практичного використання технічних засобів з метою здійснення захисту за призначенням, досягнення цілей слідчих (розшукових) і процесуальних дій, огляду та фіксації цифрових доказів. Встановлено, що за загальним правилом чинне законодавство не забороняє захисникові використовувати техніко-криміналістичні засоби під час участі у слідчих (розшукових) і процесуальних діях. Водночас про факти їх застосування захисник має попередити всіх учасників такого заходу, а сторона обвинувачення за наявності для цього об'єктивних підстав хоча і може заборонити їх використання, однак здійснює це лише на підставі вмотивованої постанови, а слідчий суддя, суд – на підставі ухвали. Визначено окремі аспекти використання технічних засобів під час збирання доказів.

Ключові слова: кримінальне провадження, захисник, збирання доказів, слідча (розшукова) дія, технічні засоби, техніко-криміналістичний засіб, криміналістична техніка.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Техніко-криміналістичне забезпечення правоохоронних органів – це одна зі змістовних складових кримінальної процесуальної діяльності. З огляду на це і вчені, і практики звертаються до визначення

та розроблення змістовних компонентів, напрямів цієї діяльності і вирішення проблемних питань, що виникають у практичній діяльності. Нашу увагу привертає проблематика техніко-криміналістичного забезпечення розслідування діяльності захисника у кримінальному провадженні, адже він також належить до головних сторін кримінального провадження. Згідно із загальними засадами кримінального провадження його можливості у збиранні доказів, їх поданні суду та в інших питаннях мають відповідати можливостям його опонентів – представників сторони обвинувачення. Тому ми вважаємо за потрібне звернути свою увагу на дослідження цієї проблематики.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти проблематики техніко-криміналістичного забезпечення вже висвітлювалися в наукових доробках В. О. Гусевої [1], О. А. Дульського [2], Р. Б. Єзерського [3], В. В. Кікінчука [4], Н. В. Павлюк [5], С. І. Перліна [6], Ю. М. Черноус [7], В. Ю. Шепітька зі співавторами [8] та ін. Аналітичний огляд окреслених робіт учених дозволяє констатувати, що вони зосереджують свою пошуки на визначенні поняття, змісту і сутності техніко-криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, тим самим залишаючи поза увагою ці питання в контексті діяльності захисника, який також є головною стороною у кримінальному провадженні.

Мета і завдання дослідження

Мету статті сформульовано як визначення особливостей техніко-криміналістичного забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні.

Досягнення цієї мети забезпечено завдяки вирішенню таких *завдань*: 1) визначити поняття «техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні»; 2) з'ясувати, які технічні засоби є типовими для використання в діяльності захисника, а також особливості їх використання під час реалізації професійних повноважень адвоката.

Наукова новизна дослідження

Сформульовано визначення поняття «техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні», під яким запропоновано розуміти систему правових, організаційних, науково-технічних положень і прикладних заходів щодо розроблення, впровадження та практичного використання технічних засобів з метою здійснення захисту за призначенням, досягнення цілей слідчих (розшукових) і процесуальних дій, огляду та фіксації цифрових доказів. Встановлено, що за загальним правилом чинне законодавство не забороняє захисникові використовувати техніко-криміналістичні засоби під час участі у слідчих (розшукових) і процесуальних діях,

водночас про факти їх застосування захисник має попередити всіх учасників такого заходу, а сторона обвинувачення за наявності для цього об'єктивних підстав хоча і може заборонити їх використання, однак здійснює це лише на підставі вмотивованої постанови, а слідчий суддя, суд – на підставі ухвали. Визначено окремі аспекти використання технічних засобів під час збирання доказів.

Виклад основного матеріалу

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування є змістовною складовою криміналістичного забезпечення, яке у практичному розумінні фактично є діяльністю з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій і ґрунтується на теоретичних засадах криміналістики щодо розслідування злочинів [9, с. 49–50].

У науковій літературі сьогодні широко вживаним стало поняття «техніко-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності», що зумовлено орієнтацією криміналістичних рекомендацій переважно на досудове розслідування. Це сталося внаслідок історичного запозичення Україною моделі криміналістики, орієнтованої на розслідування злочинів. Приблизно наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. науковці почали ототожнювати криміналістичну техніку і техніко-криміналістичні засоби із забезпеченням процесу розкриття й розслідування злочинів. Попри те, що ці питання активно вивчалися впродовж наступних років, уніфіковане визначення цього поняття так і не було сформоване. Погоджуємося з ученими, які зазначають, що у криміналістичній науці техніко-криміналістичне забезпечення розуміють як складну систему [6].

Техніко-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності більшість учених пропонує розуміти як систему наукових, правових, організаційних положень і прикладних заходів із розроблення, впровадження та практичного використання техніко-криміналістичних засобів з метою успішного виявлення, розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм [7, с. 216; 9, с. 125]. Такий підхід також імпонує нам, однак це визначення не вирішує завдання щодо з'ясування сутності техніко-криміналістичного забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні. Отже, вважаємо за потрібне звернутися до нормативно-правових джерел.

Правові засади діяльності захисника як учасника кримінального провадження визначено в Конституції України, кримінальному процесуальному законодавстві та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо надання адвокатами правничої допомоги у кримінальному провадженні, а отже, і здійснення захисту

інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного є частиною національного кримінального процесуального законодавства¹.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства адвокат, який здійснює захист особи, користується її правами, за винятком тих, котрі можуть бути реалізовані виключно цією особою самостійно в частині надання адвокатами правничої допомоги у кримінальному провадженні. Згідно з п. 11 ч. 3 ст. 42 Кримінального процесуального кодексу України підозрюваний або обвинувачений має право використовувати технічні засоби під час проведення процесуальних дій, у яких він бере участь, за умови дотримання вимог цього Кодексу. Однак слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд мають право заборонити застосування технічних засобів під час певної процесуальної дії або на певному етапі кримінального провадження, якщо це необхідно, з метою нерозголошення інформації, яка містить таємницю, захищену законом, або стосується особистого життя особи. Таке рішення оформлюється вмотивованою постановою або ухвалою².

Отже, адвокат, який отримав статус захисника підозрюваного чи обвинуваченого, користуючись правами свого підзахисного, уповноважений застосовувати технічні засоби під час проведення процесуальних дій, якщо слідчий не виніс постанову про заборону застосування технічних засобів.

Окрім цього, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час здійснення своєї діяльності адвокат має право виконувати всі дії, що не суперечать законодавству, правилам адвокатської етики та умовам договору про надання правничої допомоги, якщо це необхідно для належного виконання зобов'язань за таким договором. Це стосується і використання технічних засобів для копіювання матеріалів справи, у якій він здійснює захист або надає інші послуги. Також він має право фіксувати процесуальні дії та перебіг судових засідань відповідно до вимог законодавства³.

Відповідно до ст. 25 Правил адвокатської етики, затверджених 9 червня 2017 р. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України, адвокатам

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 24.01.2025).

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.01.2025).

³ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 24.01.2025).

суворо заборонено використовувати незаконні та неетичні методи під час виконання доручень клієнта, а також інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам. Таким чином, адвокати зазвичай мають право застосовувати технічні засоби, які вони самостійно залучили або отримали в користування від інших осіб за їхньою згодою, якщо ці засоби використовуються для цілей надання правничої допомоги¹.

Отже, чинне законодавство не забороняє захисникові використовувати техніко-криміналістичні засоби під час участі у слідчих (розшукових) і процесуальних діях. Водночас захисник повинен попередити про будь-яке застосування власних технічних засобів усіх учасників такого заходу, а сторона обвинувачення, за наявності для цього об'єктивних підстав, хоча і може заборонити їх використання, однак лише на підставі вмотивованої постанови, а слідчий суддя, суд – на підставі ухвали.

Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що найчастіше захисники використовують такі технічні засоби:

1) мобільні телефони – для фото- та відеофіксації, виготовлення фотокопій процесуальних документів і речових доказів, фіксації порядку проведення процесуальних дій;

2) фотоапарати – для виготовлення копій процесуальних документів, зокрема під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;

3) відеокамери – для фіксації порядку проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

4) комп'ютерні засоби – для огляду та копіювання цифрових слідів і доказів, ознайомлення з матеріалами справи, отриманими через систему «Електронний суд», а також для забезпечення електронного документообігу.

Найбільш складною і найменш вивченою проблематикою є дослідження цифрових доказів. Як слушно зазначається в науковій літературі, основними завданнями криміналістичного дослідження цифрових (електронних) слідів на сучасному етапі є:

– вивчення закономірностей утворення цифрових слідів, зокрема їхніх нових видів, які з'являються з розвитком комп'ютерних технологій;

– впровадження та адаптація досягнень комп'ютерно-технічних наук для використання у правоохоронній діяльності;

¹ Правила адвокатської етики : затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17> (дата звернення: 24.01.2025).

– розроблення методів, прийомів і науково-технічних засобів для виявлення, вилучення та дослідження цифрових слідів, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями;

– формулювання практичних рекомендацій щодо закріплення процесуальних доказів та надання цифровим слідам юридичного значення;

– створення методів використання цифрових слідів та їхнього інформаційного змісту під час розкриття і розслідування кримінальних правопорушень [10, с. 112].

Важливо неухильно дотримуватися таких загальних правил поведінки із цифровими (електронними) слідами.

1. Виявлення та вилучення. Через особливості кодування і зберігання комп'ютерних даних ці сліди можна виявити, вилучити та дослідити лише із застосуванням спеціальних науково-технічних засобів – електронно-обчислювальних пристроїв і ліцензійного програмного забезпечення.

2. Дії з даними. Всі операції із цифровими даними здійснюються уповноваженими особами з використанням сертифікованого обладнання та ліцензійного програмного забезпечення. Порушення цього правила може призвести до пошкодження, зміни чи неправильного відтворення даних.

3. Забезпечення цілісності. Операції із цифровими слідами повинні проводитися так, щоб виключити можливість унесення змін до них.

4. Вилучення носіїв. Переважно вилучаються зовнішні носії даних або пристрої, де можуть міститися сліди злочину. Вилучені пристрої повинні бути упаковані для захисту від несанкціонованого доступу (наприклад, у непрозорі пакети або картонні коробки). У разі, якщо вилучення носія є небажаним, створюється його повна побітова копія.

5. Доступ до носіїв. Доступ до носіїв забезпечується в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством (ч. 2 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України). Це може охоплювати отримання техніки або носіїв даних за ухвалою слідчого судді [10, с. 112].

Якщо процесуальний порядок діяльності сторони обвинувачення щодо використання технічних засобів для фіксації цифрових доказів нині є цілком зрозумілим, то стосовно діяльності захисника не все так очевидно. Крім того, для електронних доказів характерні такі ознаки, як:

1) нестійкість. Інформація в пам'яті пристрою може бути змінена або втрачена внаслідок зовнішніх впливів (відключення живлення, програмні помилки, злами тощо);

2) можливість бездоганного копіювання. Електронні дані можна копіювати необмежену кількість разів без втрати якості – копії ідентичні оригіналу;

3) джерела створення. Можуть бути як результатом дій людини, так і автоматичним продуктом роботи інформаційної системи (наприклад, журнали подій або системні лог-файли);

4) специфічний порядок обробки. Електронні докази потребують особливих методів збирання, перевірки, оцінювання та обробки для забезпечення їхньої достовірності та цілісності;

5) переміщення без матеріального носія. Дані можуть існувати в електронних мережах незалежно від фізичних носіїв і передаватися миттєво через інтернет або локальні мережі;

6) невидимість. Електронні сліди не можна побачити неозброєним оком. Їх вилучення та ідентифікація можливі лише за допомогою спеціалізованих технічних засобів і навичок фахівців. Ці характеристики роблять електронні докази важливими, але водночас складними для обробки у правозастосуванні, вимагаючи дотримання чітких процедур їх збору та обробки.

Отже, технічні засоби можуть використовуватися захисником для ознайомлення, огляду та фіксації цифрових доказів. Алгоритм діяльності захисника в цьому разі полягає у вчиненні однієї з альтернативних дій.

1. Самостійна фіксація адвокатом. Адвокат має право фіксувати зміст вебсторінок, зберігати їх у вигляді скріншотів на електронних носіях та складати протокол їх огляду. Це здійснюється відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що надає право збирати відомості для використання як доказів¹.

2. Звернення до ДП «Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет». Консорціум «Український центр підтримки номерів і адрес» має сервіс «WEB-FIX», який дозволяє зафіксувати зміст вебсторінок із наданням експертного висновку. Це може сприяти наданню зібраним даним офіційного характеру та зменшує ризик оскарження їхньої автентичності.

3. Фіксація за допомогою сервісу archive.org. Цей вебсайт надає можливість замовлення архівації змісту вебсторінок, що дозволяє отримати доступ до зафіксованих їхніх версій у майбутньому з підтвердженням часу збереження.

4. Фіксація за участю спеціаліста. Захисник може ініціювати проведення експертизи вебсторінок на договірних засадах шляхом звернення до відповідної експертної установи. Це забезпечує офіційний

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 24.01.2025).

статус отриманим доказам і можливість їх використання у кримінальному провадженні¹.

Отже, техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні – це система правових, організаційних, науково-технічних положень і прикладних заходів щодо розроблення, впровадження та практичного використання технічних засобів з метою здійснення захисту за призначенням, досягнення цілей слідчих (розшукових) і процесуальних дій, огляду та фіксації цифрових доказів.

Висновки

Отже, під техніко-криміналістичним забезпеченням діяльності захисника у кримінальному провадженні запропоновано розуміти систему правових, організаційних, науково-технічних положень і прикладних заходів щодо розроблення, впровадження та практичного використання технічних засобів з метою здійснення захисту за призначенням, досягнення цілей слідчих (розшукових) і процесуальних дій, огляду та фіксації цифрових доказів. Встановлено, що чинне законодавство не забороняє захисникові використовувати техніко-криміналістичні засоби під час участі у слідчих (розшукових) і процесуальних діях. Водночас про факти їх застосування захисник повинен попередити всіх учасників такого заходу, а сторона обвинувачення, за наявності для цього об'єктивних підстав, хоча і може заборонити їх використання, однак здійснює це лише на підставі вмотивованої постанови, а слідчий суддя, суд – на підставі ухвали.

Захисник уповноважений самостійно обирати технічні засоби, які він планує використовуватися для реалізації цілей захисту, однак аналіз правозастосовної практики дозволяє констатувати, що найбільш типовими з них є: 1) мобільні телефони – для фото- та відеофіксації, виготовлення фотокопій процесуальних документів і речових доказів, фіксації порядку проведення процесуальних дій; 2) фотоапарати – для виготовлення копій процесуальних документів, зокрема під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 3) відеокамери – для фіксації порядку проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; 4) комп'ютерні засоби – для огляду та копіювання цифрових слідів і доказів, ознайомлення з матеріалами справи, отриманими через систему «Електронний суд», а також для забезпечення електронного документообігу. Вважаємо, що перспективи майбутніх досліджень полягають у визначенні

¹ Особливості використання електронних доказів // Pravokator : сайт. 06.07.2023. URL: <https://pravokator.club/news/osoblyvosti-vykorystannya-elektronnyh-dokaziv/> (дата звернення: 25.01.2025).

конкретних практичних рекомендацій щодо збирання доказів захисником з урахуванням ознак конкретних об'єктів.

Список бібліографічних посилань: 1. Гусева В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів: поняття і складові. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 243–253. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.22>. 2. Дульський О. Л. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником // *Modernity and current problems of society regarding the development of science* : XXX International Scientific and Practical Conference (Graz, Austria, July 31 – August 2, 2023). Graz, 2023. Рр. 93–97. 3. Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с. 4. Кікінчук В. В. Поняття техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження // *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 79–81. 5. Павлюк Н. В. Науково-технічні засоби як елемент структури техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. № 30. С. 99–106. 6. Перлін С. І. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.40>. 7. Чорноус Ю. М. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 213–217. 8. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. 260 с. 9. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с. 10. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. А. Степанюк, В. О. Гусева, В. В. Кікінчук та ін. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

Надійшла до редколегії 20.02.2025

Прийнята до опублікування 14.03.2025

Husieva V. O., Kolomoitsev M. M. Technical and forensic support of a defence counsel in criminal proceedings

The article determines that technical and forensic support of a defence counsel's activities in criminal proceedings should be understood as a system of legal, organisational, scientific and technical provisions and applied measures for the development, implementation and practical use of technical means for the purpose of providing defence as intended, achieving the objectives of investigative (search) and procedural actions, examination and recording of

digital evidence. It is established that, as a general rule, current legislation does not prohibit the defence counsel from using technical and forensic means while participating in investigative (search) and procedural actions, at the same time, the defence counsel must notify all the participants of such an event of all the facts of their use, and the prosecution party, if there are objective grounds for this, although it may prohibit their use, but may do so only on the basis of a reasoned resolution, the investigating judge, the court – the ruling.

It is well-grounded that the defence counsel has the right to choose the technical means which he/she plans to use for the purposes of defence, but the analysis of law enforcement practice allows to state that the most typical ones are: mobile phones for photo and video recording, making photocopies of procedural documents, material evidence, recording the procedural action; cameras for making copies of procedural documents, including during the familiarization with the criminal proceedings; video cameras for recording the procedure for conducting investigative (search) and other procedural actions; computer facilities for reviewing and making copies of digital traces and evidence, familiarising themselves with case files received in the “E-Court” system, and ensuring the electronic document control.

We believe that the prospects for future research are to identify specific practical recommendations for the collection of evidence by a defence counsel, taking into account the characteristics of specific objects.

Keywords: criminal proceedings, defence counsel, collection of evidence, investigative (search) action, technical means, technical and forensic means, forensic technique.

